

נקנית בביאה נקנית בכסף, אשה שנקנית בביאה... וכן במסכת דרך ארץ (רבה רפ"א) אשת איש שאני אסור בה אינו דין שיהא אסור בבתה... יעו"ש, דהקל-וחומר אין לו מקום בעומק הגיגין בסברא שיחוייב ההפכיות לפי משפט הנושאים למבין עומק טעמם, [דוגמא לזה בברכות כ"ג ע"ב הא מילתא תיתי בתורת טעמא ולא תיתי בתורת קל וחומר כו'], רק הי"ג מדות נמסרו מסיני שבהן ידונו ויקישו וילמדו, והבורא יתברך הבלתי-בעל-תכלית ידע כי להסיר אופני הטעות אשר יפלו בשכל האדם כאשר לא ידע עומק דעת עליון, גלה יתור או רמו, למען לא נבוא לכלל טעיות, וכל מה שאין עליו הוראה בתורה נלמוד בהנך י"ג מדות. לא כן דברי סופרים, אשר שכל האנושי ברוח הקדש השורה עליו, אם כי השיגו האמת, אולם להקיף כל מה שנוכל ללמוד באופנים ענינים זרים ולהסיר הטעיות בתיבה מיותרת או במלה זרה, קשה זה לשכל האנושי התכליתי, ועוד כי באו בעל פה, מה שאין באפשרי לדייק התיבות — לכן אמרו אין דנין קל וחומר מדברי סופרים (ובזה יהיה גם קצת טעם למה אין דנין קל וחומר מהלכה, ודו"ק)...'. (מתוך משך חכמה — שפטים יז,יא)

ונראה לפי זה שקל-וחומר המחויב מסברא אפשר ללמוד אף בדברי סופרים. וכן מבואר להלן: בדברי רבינא, ע"ש.

פרפראות

ויצאה חנם — בגימטריא: סימנים. (ברכת פרץ)
 אין כסף — בגימטריא: בסימנין. (בעל הטורים — משפטים. בהפרש אחד).

'מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא' — ראה 'בני יששכר' — אדר, י. מצוטט ב'יוסף דעת' סוטה כט.

דף ה

הערות ובאורים בפשט

ז'מנין שאף בשטר... מה לכסף שכן פודין בו הקדש ומעשר שני תאמר שטר שאין פודין בו הקדש ומעשר שני' — רש"י מפרש 'שטר שאין פודין בו' — אם כתב שטר חוב לגזבר, אין הקדשו פדוי. ודייקו מכך שלענין קידושין או לקנין קרקע, מועיל שטר כזה [מדין 'קנין כסף'], שאם לא כן, היה לו לומר, מה לכסף שכן קונין בו, תאמר בשטר חוב. (וכן דעת שלטי הגבורים, מובא בבית שמואל כח סקל"ז. וכן דעת הריטב"א בכתובות צב — כפי שהוכיח בבית הלוי ח"א כג).

ואמנם הרשב"א חולק וסובר שאין האשה מתקדשת בשטר חוב כזה, לפי שאין זה כסף בעין ואין כאן נתינה. והשטר המדובר בגמרא הוא שטר הדומה לשטר קדושין, שכתב לגזבר בשטר שהוא פודה את הקדשו. (וכן כתב הרמ"א אה"ע כטו. אך נראה שאף לשיטה זו, אילו אמר לה בפירוש שמקדשה באותו השטר [שהוא בעל ערך], ולא בגוף המנה, תהא מקודשת. כן צדד במנחת שלמה ח"א עד).

מחלוקת זו, האם אפשר לקדש אשה בשטר חוב דידיה [להוציא שטר חוב של אחרים] תלויה בשיטות הראשונים להלן (ח), בבאור סוגית 'מנה אין כאן משכון אין כאן'. ע' קצות החושן קצו. וע"ע בענין זה: מחנה אפרים — קנין מעות ה; מנחת חינוך שצב; בית הלוי ח"א כג; דבר אברהם ח"א לט; חדושי הגרשש"ק ד ה; המקנה, ושאר אחרונים כאן. וע"ע להלן טז ברשב"א ובמש"כ שם. פירוש שלישי פרש מהרש"ל (ב'חכמת שלמה' כאן); מדובר על שטר חוב של אחרים, שאי אפשר לפדות בו הקדש משום שאין גופו ממון. (ורש"י נמנע מלפרש כן, כי אין זה דומה לשטר שאנו באים ללמוד, שהוא שטר שלו. קצוה"ח שם). וע' יד דוד ומרומי שדה.

'לא ליכתוב רחמנא בשטר ותיתי מהנך — מה להנך שכן הנאתן מרובה' — ואם תאמר, נכניס כל זה בקל וחומר; ומה כסף וביאה שאעפ"י שהנאתם מרובה אינם מועילים להוציא ומועילים להכניס, שטר שאין הנאתו מרובה ואעפ"י מועיל להוציא, כל שכן שיכניס. ויש לומר שסברת 'הנאתן מרובה' ענינה משום חיזוק הרצון וההסכמה מצד האשה, וסברה זו אינה שייכת בגירושין, שהרי יכול לגרש בלתי רצונה, ועל כן אין שייך להכניסה ל'קל וחומר'. עוד יש לומר [גם אם נפרש שהיא סברא בעלמא, שכל דבר שהנאתו מרובה עדיף יותר לקנות], כיון שאין סברא שביאה תועיל לענין יציאה (כמו שכתבו התוס' בד"ה מה), כי להתרחק ממנו הוא מגרשה, הלכך אין שייך כל כך לעשות 'קל וחומר' ממה שהביאה אינה מועילה להוציא. ובלאו הכי יש לצדד, שאין אומרים סברת 'כל זה אכניס בקל וחומר' כאשר למדים ב'מה הצד' משני דברים, מפני שעל 'מה הצד' פורכים פירכא כל דהי, ועל כן אין מכניסים את הפירכא בלימוד ה'קל וחומר'. (עפ"י אילת השחר)

'שמא ימזגו לה כוס בבית אביה ותשקנו לאחיה ולאחותיה' — אפשר שבדוקא נקטו אחיה ואחותה, ולא חששו שמא תשקה לאביה ולאמה שהם בני דעת. (כן משמע להלן יא. וברש"י, שבהלך אביה עמה לבית בעלה עם שלוחי הבעל, אין חשש שמא תשקה, מאחר ואחיה ואחותה אינם עמה, ואעפ"י שאביה אין חשש שמא תשקה, וכמו שפירש התור"ד שם).

(ע"ב) 'הכא במאי עסקינן דאמר לי' — יש מי שכתב על פי לשון הרמב"ם שבקידושי כסף, אמירת 'בוה' היא לעיכובא, כי בלאו הכי אפשר לראות כאילו מקדשה באמירה, והכסף אינו אלא מתנה, וכדרך שאמרו כן (בגטין פה) לענין גט. [וכן בקידושי ביאה. אבל בקידושי שטר אין צריך לומר 'בוה', כי אי אפשר לומר שהשטר ראייה בעלמא, שאם כן היא היתה צריכה ליתן שטר בידו ולא הוא לה. ועוד, לפי שהשטר נלמד מגט ושם אין צריך אמירה מדאורייתא (כדברי הרמב"ם), על כן גם בקדושין אין צריך]. ולפי זה צריך להעמיד כאן באומר 'הרי את מקודשת לי בכסף זה'. והגמרא נקטה דבר אחד לדוגמא, אך עיקר התירוץ הוא ששמואל לא נחית לנוסח הקדושין במלואו אלא עיקר דברו לחלק בין לשון לקיחה שלה ללשון שמקיח עצמו לה. (זכר יצחק ח"א טז וח"ב ז, ע"ש. [וע' תוס' ורמב"ן שיש חילוק בין 'לי' ל'ידן' בגט, לשיטת שמואל. וע' בשו"ת הרא"ש לה]. בבאר-היטב (אה"ע כו סק"ג) נקט שאמירת 'בוה' אינה מעכבת מלבד אם אמר 'תהא לי מקודשת' שאז צריך לומר 'בוה'. וכן נקטו המקנה והחת"ס (מובא בפתחי תשובה שם סק"ג). ומשמע במקנה שמצד הסברא יש להצריך 'בוה' יותר מבכסף, ולהפך מסברת הזכר-יצחק. ורש"י (ב. ד"ה בכסף) נקט בקידושי ביאה 'בביאה זו' ולא נקט כן בכסף ובשטר. ואף הזכר-יצחק לא סמך על דעה זו ש'בוה' מעכב אלא כסניף להתר אחר. וע' מנחת שלמה תנינא קכו).

סיכומי שיטות; ציונים וראשי פרקים לעיון

'אמר רב הונא חופה קונה מקל וחומר... וחזר הדין לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהן... רב הונא נמי הכי קאמר, ומה כסף... — מפשטות לשון רב הונא נראה שהלימוד הוא ממידת 'קל וחומר', אלא שזקוק ל'יוכיח' מביאה ושטר, כמבואר בגמרא, ואי אפשר ללמוד מכסף לבדו. ואמנם נראה שגם ללא ה'קל-וחומר' יש לנו ללמוד בבנין אב מהצד השווה.

ולכן, אף על פי שלהלכה אנו נוקטים שאומרים 'דיו לבא מן הדין להיות כנדון' גם במקרה שייפרך קל וחומר, דלא כשיטת רבי טרפון (בב"ק כה), ניתן לפסוק כרב הונא (כפי שכתבו כמה מן הראשונים), כי אמנם ה'קל-וחומר' בטל משום 'דיו', כמו שכתבו התוס', אך עדיין יש לנו ללמוד חופה ב'בנין אב' מכסף שטר וביאה (עפ"י שער המלך ריש קונטרס 'חופת חתנים').

ואולם הפני-יהושע כתב שלאמיתו של דבר הלימוד הוא בבנין-אב ולא בקל-וחומר, [ואעפ"י כ הוצרך רב הונא לכך שחופה גומרת, כי בלאו הכי אי אפשר ללמוד מקידושי כסף שטר וביאה, כשם שאין לומדים קנין חליפין ושאר קנינים. לכך נקט רב הונא לשון קל וחומר, ע"ש]. וכבר כתבו בעלי הכללים שלפעמים נקטו לשון קל וחומר אף על פי שעיקר הלימוד הוא ממידה אחרת (כמו שהביא בשעה"מ שם).

לכאורה היה נראה מצד הסברא כדברי הפנ"י, שכיון שאי אפשר ללמוד מכסף לבד, וצריכים ללמוד גם מביאה, והלא ביאה גומרת כחופה (אף אם ביאה אירוסין עושה ולא נישואין, ביאה שניה עושה נישואין, כמוש"כ הרמב"ם והר"ן להלן י), וא"כ שוב אין כאן קל וחומר אלא שוים הם. ועוד, מהא דפרכינן 'מה להצד השווה שבהן שכן הנאתן מרובה' מוכח שאין כאן קל וחומר, דאם כן, לאו פרכא היא, דכל זה אכניס בקל וחומר, וכדקשו כע"ז בתוס' לעיל ד: ד"ה מה, טז: ד"ה מה.

(ע"ב) 'נתן הוא ואמרה היא' — הראשונים הקשו מהדין המבואר להלן (ו). שאם עסוקין היו בענין הקדושין, ונתן לה קדושה ללא אמירה מפורשת — מקודשת. ואף כאן, כשנותן לה קידושה על דעת מה שהיא אומרת, שרוצה להתקדש בכך, למה ייגרע זה מעסוקין באותו ענין, וייחשב הדבר כאילו הוא עצמו פרש שמקדשה? יש שכתבו, דוקא כשדיבר הוא מקודם על עסקי גיטה וקידושה, מועילה נתינתו כאילו פרש 'הרי את מקודשת לי', אך כאן כיון שהוא שתק ורק היא דיברה, אפשר שאין אני קורא בזה כי יקח. (ע' ר"ן להלן ו. ד"ה תן).

ועוד פרש הר"ן (ע"ש) שהספק כאן כיצד לפרש את שתיקתו, שמא אין שתיקת הבעל מורה על הסכמה לדבריה, ואפשר שנתן לה בתורת מתנה ולא בתורת קדושין, ודוקא אשה שקבלה קדושין בשתיקה, מקודשת, לפי שהיא נאסרת על כל העולם, ואם לא היתה חפצה להתקדש ודאי היתה מוחה, משא"כ בשתיקת האיש. וזה עצמו הספק שבגמרא, האם שתיקתו מראה על קידושין אם לאו. [יש מי שכתב נפקא-מינה בין שני הסברי הספק, במקרה שלאחר אמירתה ענה הבעל 'הן', שהרמ"ה כתב (מובא בשלטי הגבורים ועוד) שמקודשת. ויש לומר שזה נכון רק להסבר הר"ן, שהספק הוא מה כוונתו, וכאן שכוונתו ברורה — ודאי מקודשת, אבל לפי ההסבר האחר, עדיין יש כאן חסרון דבי יקח (משנה למלך אישות ג, ב). והגרעק"א חלק על דבריו והוכיח שגם להסבר השני, במקרה שאמר 'הן' — מקודשת. (וע' בהגר"א אה"ע כז סקל"ג).]

יש מי שכתב שמיטת רש"י נראה שאפילו בעסוקין באותו ענין, כל שהאשה אמרה 'הריני מקודשת', מתייחסת פעולת הכניסה למעשיה, ואינה מקודשת (חזון איש, קמח. וכן נראה מדברי התוס' ר"ד להלן ו. אך מפשטות הלשון נראה לכאורה שלשיטתו אין זה אלא מדרבנן).

ואמנם הרשב"א חולק על רש"י (וכן הוא בתורא"ש), שאין כל חסרון במה שהיא 'תלקח לאיש', כי אין זה אלא ריצוי לקידושין שלו. אלא כשאמרה היא הרי זה כאילו היא מקיחה את עצמה אליו, כי רק ע"י אמירתה נגמרין הקדושין. ולפי זה, אם עסוקין באותו ענין ונתן הוא ואמרה היא — תהא מקודשת, שהרי אף ללא דבריה יש כאן קידושין. [וכן מבואר בתשובת הרשב"א (ח"א תריג). אך יש לומר שאף לשיטתו אם תאמר בפרוש שהיא מקחת עצמה אליו, או אם הבעל בנתינתו אמר לה כן, שהיא תלקיח עצמה אליו, אעפ"י שעסוקין באותו ענין אינה מקודשת. וצריך עיון]. (חזון איש שם. וע' שערי ישר ז ספ"ב).

והוסיף הרשב"א סברא חדשה בדבר; כיון שהבעל לא דיבר עמה בפירוש על קידושין, חסרה כאן העדאת העדים באופן ברור, ואף על פי שכוונתו ידועה לנו, אין כאן עדות ראיה או שמיעה אלא עדים הדנים על פי כוונת הלב. (וכן כתב הרשב"א בתשובה (הובא ברמ"א אה"ע מב, ד) שבקדושין אין מועילה עדות ידיעה ללא ראיה. ויש חולקים. ע"ש בבית שמואל סק"ב. וע' אורך בספר דברי יחזקאל מ; זכר יצחק יח, ב-ה; חדושי ר"ש היימן — נדרים א).

רבות עמדו האחרונים ז"ל על גוף סברת הרשב"א, וגם כיצד תואמים דבריו לדברי הגמרא שהחסרון הוא משום 'כי יקח', ואף הרשב"א עצמו אמר כן, כאמור. (ע' חידושי רעק"א; חידושי הגרנ"ט ('השלם') צה, בשני פנים; שערי ישר — שער ז ס"פ יב; אבני נזר — אה"ע שצו (ושם תא, ב; תב); חדושי ר' שלמה היימן — נדרים א; שערי דעת ח"א — קדושת התורה. ובמנחת שלמה (תנינא קבו) כתב שנפל שיבוש בדברי הרשב"א ועיקר הכוונה לשיטת 'אחרים' המובאים בר"ן, כדלהלן. וע"ע במש"כ הר"א ליכטנשטיין — המהדיר לחידושי הרשב"א בהוצ' מוסה"ק). יש שכתבו לתרץ, שמדובר כאן כשאמרה לאחר שנתן לה את הקידושין, ולכן אין זה כעסוקין באותו ענין. (הר"ן שם בשם 'אחרים', והוא דחה פרוש זה).

'ספיקא היא וחיישינן מדרבנן' — אף בזה כמה שיטות בראשונים ז"ל; יש אומרים שהספק אינו אלא משום חשש דרבנן, ומדין תורה ודאי אינה מקודשת [משום כי יקח, שעיקרו בא למעט נתן הוא ואמרה היא. עתוס' לעיל ד: בית מאיר]. (ע' ר"ף ריטב"א ור"ן. ובקרבן נתנאל פרש ש'חיישינן מדרבנן' היא הכרעת בני הישיבה, שהסתפקו אם לפסוק כל"ק שאינה מקודשת או כל"ב דהוי ספק, ולכן חששו מדרבנן).

ויש שכתב להפך, מדין תורה ודאי מקודשת, אלא חכמים חששו בדבר (ע' שיטה לא נודע למי, ועוד). ויש אומרים שהוא ספק של תורה, אלא שאין להחמיר בו רק מדרבנן. וכמה הסברים ניתנו בדבר; אם משום שכל ספק תורה אינו לחומרא אלא מדרבנן, כשיטת הרמב"ם (ויש שכתבו שכאן מקור לשיטתו זו. ולפי"ז מוכח שלשיטתו הדין כן אף באיסורי כרת). ע' שו"ת בית יוסף שיטת קידושין; שו"ת מהרי"ט ח"א קלח; פנ"י ויד דוד. ויש שכתבו משום שמדאו' מעמידים את האשה על חזקתה, חזקת פנויה (או חזקת רשות, שהיתה עד עתה ברשות עצמה, וכענין חזקה בדיני ממונות. ע' קובץ שיעורים. וצ"ע בשערי ישר ז, טו ד"ה אמנם גם). ע' ר"ן. וכבר דנו ראשונים ואחרונים האם גם בספיקא דדינא מעמידים דבר על חזקה דמעיקרא. ופשטות דעת הר"ן כאן שאף בספקא דדינא הולכים אחר חזקה (וכמו שכתב הפרי-מגדים בפתיחה הכוללת להלכות טרפות. וכן בשערי ישר ב, ט, ה, יד). ע"ע: תוס' ב"ב (לב:); משנה למלך (טומאת צרעת רפ"ב; שכירות ז); תבואות שור (כט); שו"ת רעק"א (ח"א לז); אור שמח (טוען ונטען טו); שערי ישר (ב, ט); חדושי הגרנ"ט (קעז). [ואולם לפי ההסבר דלעיל בספק הגמרא, אפשר שהוא ספק במציאות, כיצד לפרש שתיקתו של בעל, ואינו ספק בגוף ההלכה, האם אמירה

שלה גורעת מ'כי יקח'. ע' בזה באבני מילואים כו סק"ח בתירוץ קושית הר"ן מדברי הר"ף להלן ח: (וע"ע שבט הלוי ח"ט רסב). ויש לדון שאף ספק במציאות, כל שהוא ספק תמידי ואינו ספק מקרי שנפל במאורע מסוים, אין הולכים בו אחר החזקה, כיון שהספק קיים גם לאחר הכרעת החזקה (ע' שערי ישר ב, ט).
וכן יש לדון מצד אחר; שמא הורעה כאן החזקה משום שנעשה כאן מעשה קדושין. (ע' בזה בפני יהושע וביד דוד כאן).

ע"ע בבאור הסוגיא ובשיטות הראשונים: מהרי"ט; פרי חדש — יו"ד ק; אבני מילואים כו; חדושי הגרנ"ט צו; שיעורי הגר"נ פרצוביץ (נדפס בספר בנין שלמה) — ז; חשק שלמה ומצפה איתן ושאר מפרשים; אבני נזר אה"ע שצז; שבט הלוי ח"ט רסב.

בענין 'ידים' בקדושין — ע' במצוטט ב'וסף דעת' נדרים ו, מתוך 'שערי דעת' ח"א עמ' 40.

דף 1

הערות ובאורים בפשט

'האומר חרופה ביהודה מקודשת, שכן ביהודה קורין לארוסה חרופה' — אבל בשאר מקומות, האומר 'חרופה' אינה מקודשת. ואפילו אם האיש והאשה אומרים שלפי הבנתם זו היא לשון קדושין והתכוונו לכך, משמע שאינה מקודשת. וטעם הדבר, כיון שהעדים לא שמעו בברור לשון קידושין, והוי כמקדש ללא עדים. (תור"י הוקן; חידושי תלמיד הרשב"א. ויתכן שאין הדין מוסכם — ע' בתשובת הר"מ המובאת במרדכי תקא, ובב"י ורמ"א כו, ג. וצ"ע).

[הבאור-הלכה (ס) הוכיח מכאן שכל לשון, מלבד לשון הקודש, שאינה מדוברת במקום זה, ורק כמה יחידים יודעים אותה — אינה נחשבת לשון לענין קריאת שמע ועוד, כמו כאן שאינה מקודשת ב'חרופה' אלא ביהודה. ולכאורה יש לדחות הראיה, כי כאן הטעם שונה, שחסרה כאן עדות קידושין, כאמור.

ואדרבה לכאורה נוכיח מדברי ר"י הוקן הנ"ל שבשאר מקומות שאין צריך עדות, מועיל הדבר. אבל הא ליתא, כי בקדושין אין צורך ב'לשון' ובשפה מקובלת בדוקא, אלא די בכך שהענין ישתמע מתוך דיבורם. והרבה אחרונים סוברים שאין כלל דין 'דיבור' בקדושין (שלא כהתו"ג. וע' ברכת שמואל ועוד), שלא כבקריאת שמע. (וע' מגדים חדשים ברכות יג. ספר הזכרון לגר"י פרנקל, עמ' קנא).

'במאי עסקינן, אילימא בשאין מדבר עמה על עסקי גיטה וקידושיה, מנא ידעה מאי קאמר לה?' — הר"ן כתב שבכל אותן לשונות המועילות בעסקין באותו ענין, אם האשה אומרת שהבינתן, אף על פי שלא היו עסקין באותו ענין — מקודשת. [אך בכל אופן אין סוקלין על ידה — ע' להלן סו:]. ולפי זה שאלת הגמרא היא שמא לא ידעה ויש לנו להעמידנה בחזקת פנויה. או השאלה באופן שלא ידעה. ואכן יכול היה לתרץ שקבלה לשם קדושין. (עפ"י חו"א אה"ע לה, ד).

ודנו האחרונים האם צריך שהעדים ידעו בעת הקידושין שהיא מבינה, ואם לאו הרי אין כאן עדות ברורה על חלות הקידושין, או שמא אין צריך עדי קיום על הסכמתה והבנתה, מפני שאין האשה לוקחת חלק פעיל במעשה הקידושין. (ע' אבני מילואים כו סק"ב; טיב קדושין שם סק"י; חו"א שם; חוט המשולש